

МІСЦЕ І РОЛЬ АРМІЇ В СИСТЕМІ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ: ОСОБЛИВОСТІ ВЗАЄМОДІЇ

В статті проаналізовано проблеми і наукові розробки теоретико-методологічних і практичних засад системи державної влади і армії в Україні на сучасному етапі їх розвитку. Назріла потреба наукового розуміння суті і змісту системи державної влади в сучасній Україні, шляхів її вдосконалення. Від системи державної влади, як ніколи вимагаються величезні зусилля із створення безпечних умов життєдіяльності громадян, застосуванню заходів з забезпечення економічного зростання, участі в прогресивному розвитку країни. У сьогоденній Україні, яка проходить важкий і відповідальний етап переходу до нового європейського шляху розвитку, звернення до системи державної влади і проблем державного управління, має велике значення. У сучасних умовах перетворень, що охопили економічну і духовну сферу, змін зовнішньополітичної і геополітичної ситуації, і, нарешті, в результаті нового вектора розвитку, актуальною стає необхідність формувати і на ходу реорганізовувати систему державної влади і армії.

Ключові слова: механізми державного управління; державна влада; система управління армії.

Постановка проблеми. Людство вступило в ХХІ століття, маючи масу не вирішених проблем, при яких воно вимушене отримувати численні армії. Більш того, перспективи подальшого розвитку світової спільноти швидше не знижують, а посилюють необхідність існування армії як важливого інструменту державної влади. В зв'язку з цим ключовими позиціями для визначення місця і ролі армії в системі державної влади являються дві: по-перше, реалізація армією зовнішньої функції, виходячи з геополітичних реалій, і, по-друге, можливість використання армії для вирішення внутрішньополітичних проблем.

Корінні перетворення в суспільно-державному устрою України зажадали переосмислення місця і ролі армії в державно-владних стосунках. Взаємини системи державної влади і армії відрізняється винятковою складністю, багатогранністю і протиріччями. Невипадково з цієї проблеми йдуть гострі дискусії, а сама проблема стала предметом пильної уваги і вивчення багатьох управлінців і військових фахівців.

У цих дискусіях досить значна частина дослідників доходять до думки, що своїм походженням державна влада зобов'язана озброєній боротьбі. Упродовж багатовікової історії людства такий підхід демонстрували багато мислителів і вчених від старовини до наших днів. Ними були сформульовані ряд принципових положень про суть армії як основного інструменту державної влади, взаємовідношення політики і війни, армії, влади і суспільства, що не втратили своєї актуальності до сьогоденнього дня.

Аналіз останніх досліджень і публікацій Зміна громадського і державного устрою, що привела до

корінної зміни державної влади в Україні, також виявила підвищену зацікавленість до вивчення проблем, що виникають в руслі нашого дослідження. Спроби осмислення місця і ролі армії в системі державної влади робилися [2; 3; 4; 6] і багатьма іншими вченими.

Проблеми взаємини державної влади та армії розглядалися у наукових працях учених-управлінців [1; 5; 7].

Метою статті проаналізувати місце і роль армії в системі державної влади: та особливості взаємодії.

Виклад основного матеріалу Для сучасного наукового осмислення найбільш актуальними стали такі проблеми як роль армії у сучасному світі, армія і держава, армія і політична влада, армія і громадянське суспільство, військово – цивільні стосунки, проблеми застосування військової сили в політиці і т. д.

Державно-управлінський аналіз місця і ролі армії в системі державної влади припускає розгляд цього питання в безпосередньому зв'язку з будівництвом в Україні правової демократичної держави і громадянського суспільства, від здатності державної і військової еліти володіти антикризовими технологіями, здійснювати якісно нові перетворення і досягати відчутного ефекту.

Останніми роками значна увага приділяється вивченню різно-особистих аспектів державної влади. В той же час спостерігається явний дефіцит досліджень проблем взаємини системи державної влади і армії. Тим часом зростаючі в наявності наукові і практичні потреби дослідження місця і ролі армії в системі державної влади, що формується, характеру і особливо-

стей їх взаємин в умовах динамічних змін в суспільно-політичному устрою України [1, с. 34].

Традиційно при розгляді засадничих принципів воєнної політики головне місце вчені відводили взаємодії політичної влади і такого соціального інституту держави, як армія. Проте практично опускалися питання функціонування системи державної влади, місця і ролі армії в цій системі, що значно звужувало проблемне поле досліджень, що проводилися, не включало науковий і методологічний потенціал державного управління в процес пізнання досліджуваного предмету. Це в якійсь мірі зумовило недостатню ефективність військової реформи в Україні, оскільки оновлення не зачіпало усього комплексу проблем української армії, воно слабо підкріплювалися теоретично і методологічно. Відомі підходи до розгляду місця і ролі армії в системі державної влади не відбивали усієї глибини проблем армії і вимагають серйозного переосмислення у зв'язку зі змінами, що відбуваються в суспільно-політичному житті нашої держави.

Помітимо, що якщо суспільство для системи державної влади виступає як зовнішній об'єкт управління, то армія є власний інструмент системи державної влади, її невід'ємний складовий елемент. Система державної влади в особі вищої виконавчої влади безпосередньо керує процесом створення, функціонування і розвитку армії. Вона використовує її, як правило, відповідно до функціонального призначення в рамках Конституції України і відповідних законодавчих актів. Подібне положення армії в загальній системі державної влади визначає її статус як об'єкта управління. Таким чином, армія являється інструментом системи державної влади, найважливішим актором у відношеннях між системою державної влади і суспільством. *Військові – вчені відмічають істотні властивості армії, які відрізняють її від інших силових структур системи державної влади* [5, с. 17].

По-перше, армія здатна до ведення військових дій на усіх рівнях – тактичному, оперативному, стратегічному, як із зовнішнім, так і з внутрішнім супротивником. Вона потрібна в тій мірі, в якій можлива або неминуха війна. В зв'язку з цим системі державної влади доводиться вирішувати складні питання: в якій війні доведеться брати участь армії і на яких принципах армія повинна будуватися. Залежно від відповіді на ці питання міняються суть і зміст, масштаби і спрямованість військового будівництва. Результати усебічного і комплексного аналізу цих питань отримують своє узагальнене вираження у військовій доктрині [6].

По-друге, атрибутивною якістю, сутнісною рисою армії являється її озброєність усіма видами зброї на відміну від інших силових структур. Без цього її будівництво і функціонування не має сенсу, позбавляється свого змісту. Використовуючи бойову потужність армії, держава може здійснювати жорсткий силовий примус. Окрім озброєння армії потрібні різні допоміжні і обслуговуючі структури для забезпечення її життєдіяльності. Інакше вантаж господарських турбот, часто непосильних, змушує бойові

частини йти на відрив особового складу від бойового навчання.

По-третє, армія – організоване об'єднання озброєних людей. Її властива досить стабільна і в той же час гнучка структура, спеціально пристосована для ведення війни. Завдяки підпорядкуванню людей єдиній волі армія перетворюється на відносно автономний інструмент системи державної влади, здатний готівковими засобами до самостійних і оперативних дій за рішенням будь-яких завдань, у тому числі і в екстремальній ситуації [4].

По-четверте, армія створюється і утримується державою для вирішення своїх завдань і вимагає набагато більших витрат, чим інші силові структури. Її державний початок має принципове значення. Воно визначає досить широку соціальну і національну базу комплектування армії, забезпечує високу централізацію військового управління. Беручи на себе усю турботу про громадян, що знаходяться в армії, держава звільнює їх від інших видів діяльності.

Історична і наукова думка фактично беззастережно зв'язує армію і владу, розуміючи армію як потужне знаряддя влади. Армія створюється і міститься державою для здійснення її і тільки її політики. У якій би зовнішній або внутрішній акції вона не брала участь, в основі її поведінки лежить певна державна мета. Вони складають глибинний сенс і суть всякої діяльності, навіть діяльності окремого військовослужбовця. Ще Арістотель писав, що армія потрібна для "підтримки влади проти тих, що не покораються" її волі в державі. М. Макіавеллі бачив її роль в тому, що вона є опорою, "основою влади в усіх державах" [9, с. 67; 80].

Необхідність владного керівництва армією не зводиться до завдання підтримки в ній організованості і дисципліни і навіть управління її життєдіяльністю. Проблема набагато ширше і зачіпає основи державного і суспільно-політичного пристрою, стабільності усієї системи державної влади. Вкажемо на найбільш важливі обставини, що підтверджують це.

По-перше, необхідність підпорядкування армії державній владі обумовлюється як природою влади і владних стосунків, так і специфікою армії. Влада за своєю природою – ієрархічна, припускає наявність об'єкту і суб'єкта, будується на стосунках панування і підпорядкування. Державна влада в суспільстві, до того ж має властивість верховенства – керівного початку і обов'язковості її рішень для усіх державних і громадських інститутів. Повною мірою це стосується і армії, над якою верховенство державної влади встановлюється в першу чергу. Відсутність або послаблення атрибуту верховенства державної влади підриває державний устрій, створює передумови для дестабілізації політичної обстановки, розв'язування політичних конфліктів, безконтрольного застосування озброєного насильства, перетворення армії на об'єкт політичної боротьби [7, с. 114].

До того ж, армія не призначена для виконання функцій державного управління. Тому об'єктивно вона орієнтована на підпорядкування органам державної влади і виконання ролі інструменту системи державної влади. Не випадково в Законі України "Про

оборону України"[2] закріплено положення про те, що збройні сили підпорядковуються найвищим органам державної влади.

По-друге, необхідність державного управління армією з боку системи державної влади витікає з потреби захистити суспільство від надмірної його милітаризації. Армія завжди була окремим державним інститутом, що не лише відрізняється своїм корпоративним духом, та пріоритетністю військових (оборонних) інтересів, та звикла до першочергової турботи суспільства про стан військових сил[6]. Яка-небудь автономність армії від системи державної влади може перетворити її свого роду державу у державі, а потім і поставити усе суспільство на службу військовим інтересам, милітаризувати його. Але армія – не самовдосконалююча система. Її розміри, можливості, бойові параметри залежать від національної потужності в цілому, стану економіки, людських, енергетичних, сировинних, науково-технічних і інших ресурсів суспільства. І тільки вище державне керівництво, маючи необхідну інформацію, досвід і мистецтвом управління, в змозі точно визначити міру воєнних витрат і розмірів збройних сил.

По-третє, необхідність перетворення армії в підконтрольну системі державної влади об'єкт державного управління обумовлена інтересами національної безпеки і військово-політичною стабільністю суспільства. Армія є найбільш потужною і організованою силою в суспільстві. Завжди існувало і існує спокуса політиків і військових втягнути її в політичну боротьбу, вирішити з її допомогою політичні конфлікти. На армійських багнетах не раз затверджувалася нова влада, відстоювалася стара, встановлювалася військово-диктаторська [10, с. 118]. Особливість армії така, що створена як інструмент, забезпечуючі безпе-

ку суспільство, вона потенційно містить в собі загрозу для нього. У деяких умовах вона може перетворитися на самостійну силу, що може диктувати свої умови для суспільства. Тільки тверде, і навіть в чомусь жорстке, державне керівництво армією з боку системи державної влади служить одній з головних гарантій безпеки суспільства від армії і її стабільності. Іншою важливою гарантією цього, в чому переконає досвід багатьох розвинених демократичних країн Заходу, являється цивільний контроль над армією.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку Таким чином, система державної влади і армія знаходяться в об'єктивному і необхідному взаємозв'язку, що служить вираженням загальної залежності сторін одна від одного, яка в той же час не означає їх рівності, а здійснюється на специфічній основі стосунків панування і підпорядкування, обов'язковості встановлення владного домінування над армією. Це – перевірений життям закон політики, апробоване не раз правило державної діяльності. Хоча є, звичайно, і виключення з них. Проте, важливо послідовно виконувати вимоги ука-заного співвідношення системи державної влади і армії. Інші підходи не лише не бажані, але і у край небезпечні.

Від характеру системи державної влади залежать механізми формування армії, її статус, характер зв'язків і участі в соціально економічних, соціально-політичних процесах. Зміни, що відбуваються, в економічній і державній системах суспільства, в соціальних стосунках ведуть до змін в політиці володарюючих державних сил, в їх відношенні до армії. Це, у свою чергу, чинить вплив на будівництво і функціонування армії, на її відношення до системи державної влади.

Список використаних джерел

1. Афонін Е. А. Становлення Збройних Сил України: соціальні та соціально-психологічні проблеми / НАН України. Ін-т соціології: Відп. ред. Л. В. Сохань, Л. Ф. Бурлачук. – К.: Інтерграфік, 1994. – 195 с.
2. Закон України «Про оборону України» [Елект. вид.]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1932-12>.
3. Закон України «Про Збройні Сили України» [Елект. вид.]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1934-12>.
4. Лабуш Н. С. Силовой механизм государства и обеспечение национальной безопасности. [Елект. вид.]. – Режим доступу : <http://geopolitika.narod.ru/New/sil.htm>.
5. Пирожков С. І. Національна та регіональна безпека: погляд України / С. І. Пирожков // Нова безпека. – 2009. – № 2. – С. 9–16.
6. Ремарчук В. Н. Межнациональные конфликты и армия: некоторые последствия политического воздействия. [Елект. вид.]. – Режим доступу : <http://www.mos.ru/~boris/analit.htm>.
7. Ситник Г. П. Державне управління національною безпекою України: монографія / Г. П. Ситник. – К.: Вид-во НАДУ, 2004. – 408 с.
8. Требін М. П. Армія у політичному просторі демократії // Сучасність. – 2000. – №6. – С. 49–54.
9. Філософія політики. – К.: Арткогея, 2004. – 614 с.
10. Цветков В. В., Горбатенко В. П. Демократия – Управление – Бюрократия: в контексте модернизации украинского общества: Монография. К.: Институт держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2001. – 248 с.

С. Т. Полторак,
канд. пед. наук, докторант,
учебно-научно-производственный центр,
Национальный университет гражданской защиты Украины, г. Киев, Украина

**МЕСТО И РОЛЬ АРМИИ В СИСТЕМЕ ГОСУДАРСТВЕННОЙ ВЛАСТИ:
ОСОБЕННОСТИ ВЗАИМОДЕЙСТВИЯ**

В статье проанализированы проблемы и научные разработки теоретико-методологических и практических основ системы государственной власти и армии в Украине на современном этапе их развитии. Назрела необходимость научного понимания сути и содержания системы государственной власти в современной Украине, путей ее совершенствования. От системы государственной власти, как никогда требуются огромные усилия по созданию безопасных условий жизнедеятельности граждан, применению мер по обеспечению экономической роста, участия в прогрессивном развитии страны. В сегодняшней Украине, проходит трудный и ответственный этап перехода к новому европейского пути развития, обращение к системе государственной власти и проблем государственного управления, имеет большое значение.

В современных условиях преобразований, охвативших экономическую и духовную сферу, изменений внешнеполитической и геополитической ситуации, и, наконец, в результате нового вектора развития, актуальной становится необходимость формировать и на ходу реорганизовывать систему государственной власти и армии.

Ключевые слова: механизмы государственного управления; государственная власть; система управления армии.

S. T. Poltorak,
PhD in Pedagogy, Professor,
candidate for a doctor's degree of the
Training Research and Production Center of the
National University of Civil Protection of Ukraine, Kiev, Ukraine

THE PLACE AND ROLE OF THE ARMY IN PUBLIC AUTHORITIES: INTERACTIONS FEATURES

The article analyzes problems and scientific developments of theoretical and methodological foundations and practical system of government and the army in the Ukraine at the present stage of development. There is a need for a scientific understanding of the content and system of government in modern Ukraine and ways to improve it. From the system of government like never required huge efforts to create safe living conditions of citizens, the application of measures to achieve economic growth, involvement in progressive development. In today's Ukraine, which is a difficult and crucial stage of transition to a new European way of development, an appeal to the civil authorities and issues of public administration is important. In the current context of the transformation sweeping economic and spiritual sphere, changes in foreign policy and geopolitical situation, and finally, as a result of the new direction of development, urgent need to form and move to reorganize the system of government and the army.

Key words: mechanisms of governance, government, control system of army.

Рецензенти: *Антонова А. Н.*, д-р наук з держ. упр., професор;
(Чорноморський національний університет імені Петра Могили)
Андріяш В. І., канд. політ. наук, доцент.
(Чорноморський національний університет імені Петра Могили)

© Полторак С. Т., 2017

Дата надходження статті до редколегії 28.04.17